

inspirovány cizími lexémy. I když by tato skutečnost mohla být interpretována jako sklon napodobovat cizí vzory, je podle našeho názoru také důkazem aktivního přístupu k jazyku, tvůrčí snahy lidí pojmenovat přejímané sémantické obsahy českými slovy.

LITERATURA

- Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 1995. (ASCS)
- Buzássyová, K.: Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy, Sociolinguistica Slovaca 3, ed. S. Ondrejovič, Bratislava, Veda 1997, s. 69–78.
- Buzássyová, K.: Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfologických a lexikálnych jednotiek. Jazykovedný časopis 42, 1991, s. 89–104.
- Filipec, J. – Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985.
- Hornby, A. S.: Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford University Press 1974.
- Krejčířová, I. – Sádliková, M. – Savický, N. P. – Šišková, R. – Šlaufová, E.: Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů. 2., doplněné vyd., Praha, Academia 2004.
- Lilič, G. A.: Vlijanije ruskogo jazyka na semantičeskije izmenenija v oblasti obščestvenno-političeskoi leksiki sovremennogo češskogo jazyka. In: Učenyje zapiski LGU, serija filologičeskich nauk, 1958, vypusk 42, č. 243, s. 41–52.
- Markowski, A.: Łatwy słownik trudnych słów. Warszawa, Wilga 2000.
- Markowski, A.: Najnowsze zapożyczenia semanticzne w polszczyźnie. In: Internacionalizacja v súčasných slovanských jazykoch: za a proti, ed. J. Bosák, Bratislava, Veda 1999, s. 28–37.
- Markowski, A.: O pojęciu i typach internacionalizmów semantycznych. Poradnik językowy, 2004, č. 2, s. 39–50.
- Markowski, A. – Worbs, E.: Internacionalizacja znaczeń polskich jednostek leksykalnych jako wynik oddziaływania języków obcych na współczesną polszczyznę. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě, Praha, ÚJČ AV ČR 2003, s. 48–63.
- Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 1. Slovník neologizmů. Praha, Academia 1998. (SN 1)
- Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologizmů. Praha, Academia 2004. (SN 2)
- Mathesius, V.: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha, Melantrich 1947, s. 157–174.
- Nicholas, S.: Velký americko-český slovník. Čelákovice, WD Publications 1998.
- Perniška, E. – Blagoeva, D. – Kolkovska, S.: Rečnik na novite dumi i značenija v bálgarskija ezik. Sofija, Nauka i izkustvo 2001.
- Savický, N. – Šišková, R. – Šlaufová, E.: Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů. Praha, Academia 1999.
- Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1960–1971. (SSJČ)

PŘEJÍMÁNÍ CIZÍCH LEXÉMŮ

Jitka Mravinacová

Jedním z faktorů podílejících se na inovacích ve slovní zásobě češtiny jsou slovní zásoby cizích jazyků. Ty mohou být jednak zdrojem lexémů, které jsou přejímány do češtiny jako celek, a jednak zdrojem lexikálních elementů, které se používají při tvoření nových slov. Na tomto místě se soustředíme pouze na přejímání lexikálních jednotek (dále LJ) z živých jazyků. Stranou ponecháváme využívání cizojazyčných morfémů a rovněž internacionalizmy opírající se o řecko-latinský lexikální fond¹ (pokud nenesou rysy přímého přejetí z některého z živých jazyků). Nezabýváme se zde ani procesy neosémantizace probíhajícími u starších internacionalizmů, přestože si uvědomujeme, že bývají výsledkem cizojazyčných (internacionálních) vlivů (k této problematice viz stať Neosémantizmy vzniklé pod vlivem cizího jazyka).

Rozbor nové vrstvy slovní zásoby češtiny potvrzuje dnes všeobecně známou skutečnost, že na obohacování lexika češtiny se významně podílejí přejímky a že mezi nimi mají v současnosti zcela výsadní postavení anglicizmy. Ukazuje se, že počet přejímek pocházejících z jiných jazyků než z angličtiny je v poměru k anglicizmům velmi nízký a že i mnohé z těchto původem neanglických výrazů, majících většinou ráz internacionalizmů, se do češtiny dostaly právě prostřednictvím angličtiny.

Slovanské jazyky mají na současnou slovní zásobu češtiny nevýrazný vliv. V nové vrstvě jsou zastoupeny především rusizmy, jako *glasnost*, *perestrojka*, *gulag*, *prichvatizace*. V prvních třech případech jde o výrazy, které nebyly přejaty jen do češtiny, ale staly se internacionálními v souvislosti se změnou společenského klimatu v bývalém SSSR. Co se týče západoevropských jazyků, pronikají do češtiny zejména lexémy označující cizí realie, často specifické pro určitou evropskou zemi nebo region. Jsou to například pojmenování z oblasti gastronomie nebo s ní související (např. *croissant*, *creperie* / *crêperie* – z francouzštiny, *kapučíno* / *cappuccino*, *pizzeria* – z italštiny, *gyros* – z řečtiny, *imbiss* – z němčiny), z oblasti módy (např. *glamour* – z francouzštiny), pojmenování her (např. *korfbal* – z nizozemštiny, *pétanque* – z francouzštiny, *boccia* – z italštiny), typických výtvorů, výrobků (*pot-pourri* / *potpourri* – z francouzštiny, *listello* / *listela*, *tozzetto* – z italštiny), pojmenování osob podle profese, povolání (*ombudsman* – ze švédštiny, *paparazzo* – z italštiny), příslušníků různých společenství, hnutí apod. (*mafioso*

¹ Internacionalizmy s řeckými či latinskými kořennými morfémy mívají při zachování analogické morfematické struktury v jednotlivých jazycích specifické rysy formální, významové, stylistické a komunikačně-pragmatické (srov. Buzássyová 1991). Chápeme je ze synchronního hlediska jako utvořené pomocí formantů internacionálního charakteru, jež jsou součástí inventáře formantů používaných v češtině.

– z italštiny, *debružár* – z francouzského *debrouillard*). V odborném vyjadřování v oblasti evropského práva se uplatňují termíny pocházející z francouzštiny, část z nich proniká do publicistiky (např. *acquis communautaire*). Spolu s přílivem informací a produkce z celého světa se do češtiny dostala také slova z některých orientálních jazyků, většinou z oblasti asijských bojových umění a sportů (*aikidó* / *aikido*, *kendo*, *nindža* / *ninja*, *nunčaky*, *tonfa*, *taekwondo*, *kung-fu*, *tai-či* / *tchaj-ti*) a z oblasti alternativní medicíny (*čakra*, *reiki*, *shiatsu* / *šiacy*) a také různá pojmenování zejména japonských děl, pořadů, produktů apod. určených k zábavě (*manga*, *karaoke*, *tamagoči*).

Všechny tyto výrazy jsou sice dokladem existujících kontaktů našeho národa se světem, především se západní Evropou, ale nelze z nich usuzovat na výrazný vliv příslušných jazyků na češtinu. Vedle nich je doloženo nesrovnatelně velké množství anglicizmů svědčících o tom, že naše kontakty se světem se uskutečňují právě prostřednictvím angličtiny. Jestliže koncem 70. let napsal Tejnor (1979, s. 210), že „znalost angličtiny není u nás přece jen tak rozšířena jako znalost jiných jazyků“, dnes je situace zcela jiná. Dobře ji vystihl Kučera (1995, s. 77–82). Uvádí, že po roce 1989 se čeština široce otevřela především vlivu angličtiny, a budoucí vývoj charakterizuje těmito slovy: „Vliv mluvčích s velmi dobrou znalostí anglického jazyka však nepochybně v budoucnosti podstatně zesílí a pravděpodobně se odrazí jak v množství anglických vlivů na češtinu, tak ve změně postojů k nim.“ O oprávněnosti tohoto tvrzení dnes není pochyb. V roce 1997 poukazuje Bozděchová na to, že anglická slova se objevují ve všech současných komunikačních sférách, přičemž „nejvíce, nejčastěji, nejsnáze a nejrychleji se přejímají (a zároveň nejvíce tolerují) v odborném, příp. poloprofesionálním a slangovém vyjadřování“ (s. 277). Pro ilustraci uvádí příklady typických anglicizmů z oblasti reklamy, publicistiky, obchodu, účetnictví a bankovníctví, počítačů, sportu, zábavy a zábavné hudby, techniky a elektroniky a běžného dorozumívání.

Množství slov přejatých z angličtiny a uplatňujících se v různých typech a sférách komunikace v současnosti neustále vzrůstá. Vzhledem k tomu neuvádíme na tomto místě jejich výčet, ale jen výběr příkladů: v počítačové sféře – *bookmark*, *bootovat*, *browser*, *cracking*, *firewall*, *hyperlink*, *chat*, *chatovat*, *klient*, *klikat*, *level*, *mailbox*, *net*, *off-line*, *open-source*, *peering*, *phreaker*, *scrolling*, *scrollovat*, *spam*, *spamming*, *spamovat*, *wallpaper*, *web*, *webdesign* / *web design*, *web-hosting* / *web hosting*, *webmaster*, *website* / *web site*, *zip*; ve sféře telekomunikací – *callback* / *call-back*, *dualband*, *handsfree* / *hands-free*, *roaming*, *triband*, *WAP* / *wap*, *wapovat*; v oblasti obchodu, marketingu a reklamy – *brand*, *brandovat*, *high touch*, *labelling*, *loyalty program*, *merchandise*, *multipack*, *nonfood*, *one-stop shopping*, *polybag*, *remodeling*, *sales promotion*, *self-promotion* / *selfpromotion*, *share*, *shortlist* / *short list*, *testimonial*; v oblasti managementu, lidských zdrojů a personalistiky – *leadership*, *outsourcer*, *outsourcing*, *recruiting*, *recruitment*, *mentee*, *mentor*, *mentorovat*, *mentoring*, *temporary help*, *time management*, *trai-*

nee; v oblasti finančnictví a bankovníctví – *blue chip*, *direct banking*, *e-banking*, *charge karta*, *junk bond*, *leasback*, *revolving*, *split*, *splitting*, *stoplist* / *stop list*, *venture kapitál*; v ekonomické oblasti – *benchmarking*, *developer*, *kastomizace* / *customizace*, *kontrolling* / *controlling*, *offshore*, *reinženýring* / *reengineering*, *reporting*; v oblasti sociologie a psychologie – *gender*, *labelling*, *opinion leader*, *transgender*, *underclass*; v oblasti medicíny a zdravotnictví – *burnout*, *gatekeeping*, *photoaging*; v mediální sféře – *all-news*, *docusoap*, *prime time*, *storyboard*, *talk radio*, *zapping*; ve sféře publicistiky – *doublespeak*, *Euroland* / *euroland*, *eurosummit*, *hardliner*, *message*; ve sportovní sféře – *beachhandball*, *bikercross*, *carving*, *carvovat*, *cuing*, *downhill*, *freeride*, *freestyle*, *hattrick*, *helibiking*, *hydrospeed*, *kiteboard*, *kitesurf*, *mountainbiking*, *play-out*, *pushball*, *ricochet*, *sandboarding*, *skiatlon*, *skydiving*, *skysurfing*, *snowraft*, *snowtubing*, *tarzaning*, *wakeboard*, *wakeboardovat*; v hudební oblasti – *acid jazz*, *doom metal*, *grunge*, *gypsy* / *gipsy*, *jungle*, *rave*, *trance*, *trip hop*, *unplugged*, *world music*; v oblasti cestovního ruchu – *all-inclusive* / *all inclusive*, *last minute*, *last moment*, *outgoing*, *timeshare*; v oblasti motorizmu – *all-road* / *allroad*, *hatchback*, *liftback*, *softback*, *streetfighter*, *tuning*, *van*, *wagon*; v oblasti módy – *casual*, *outfit*, *street fashion*, *teddy*, *worker-style*; v oblasti kosmetiky – *face-lift* / *facelift*, *glitr*, *layering*, *lip-liner*, *myolift*, *nail art*, *self-lifting*; v oblasti běžného vyjadřování – *body painting*, *call boy*, *citybus* / *city-bus*, *cookies*, *být cool*, *cybercafé*, *darker*, *dreadlocks*, *dred* / *dread*, *e-book*, *energy drink*, *fastfood* / *fast food*, *flís* / *fleece*, *footbag*, *gambling*, *gamblovat*, *gamebook*, *vo co go* / *vo co gou*, *go-go girl*, *hot* („aktuální, čerstvý“), *cheerleader*, *oldies*, *pet shop*, *piercing*, *squatting*, *squatovat*, *streetparty* / *street party*, *wellness*, *whirlpool*; slang sprejerů – *crew*, *piece*, *rooftop*, *toy* atd.

Přejímání cizojazyčných lexémů chápeme ve shodě s Furdíkem (1994) jako proces *integrate* převzatého prvku do slovní zásoby přebírajícího jazykového útvaru, přičemž aktivní úlohu sehrává přebírající útvar. Ne všechny elementy cizího jazyka, které účastníci komunikace v češtině použijí, jsou integrovány do české slovní zásoby. Mnohé z nich zůstanou na úrovni příležitostných „výpůjček“. Jejich citátové použití² bývá v textu signalizováno např. uvozovkami, kurzívou apod. Jde o výrazy jako *fast-walking*, *fat-free*, *hot pants*, *youth-hostel*, *official time* atd. Na rozdíl od nich cizí lexémy, které do češtiny přejímány jsou, vykazují určitý stupeň integrace. Prvním signálem je jejich opakovaný výskyt při komunikaci.

Příznakem nízkého stupně integrace bývá to, že přejaté lexémy nejsou součástí morfologických a slovtvorných paradigmat a svou slovnědruhovou povahu a gramatické významy jako pád, číslo a rod vyjadřují pouze prostřednictvím syn-

² Nemáme na mysli citátové výrazy ve smyslu „výrazy cizího původu – často souslovné –, kterých se používá v českých jazykových projevech v původní podobě“ (srov. Hrbáček 1971, s. 27), tj. citáty jako *par excellence*, *curriculum vitae* apod., ale ojedinělé „výpůjčky“ z cizích jazyků, které jsou vázány na konkrétní jazykové projevy bez dalšího rozšíření.

tagmatu. Nízký stupeň integrace se dále projevuje na způsobu začlenění cizích prvků do syntagmatických vztahů. Syntaktická struktura se přizpůsobuje tak, aby se přejímané lexémy objevovaly v jmenných pozicích, které jsou vhodné pro objasnění jejich sémantiky – slovesné významy bývají prezentovány prostřednictvím verbálních substantiv (např. význam slovesa *carvovat* se prezentuje prostřednictvím substantiva *carving*). Tendenci k integraci projevují cizí slova tím, že se přizpůsobují češtině. Toto přizpůsobování probíhá u různých slov „různou měrou a po různých stránkách“ (Jedlička, 1974). Furdík (1994, s. 95) říká, že „každé převzaté je v přijímajícím jazykovém útvaru osobitou udalostí“. Obvykle se sledují u přejatých slov zejména změny výslovnostní, pravopisné, tvaroslovné a slovtvorné, popř. též sémantické, stylistické a kolokační (srov. např. Šmilauer 1972, Jedlička 1974, Dokulil – Kuchař 1977, Gazda 1989–90, Furdík 1994³, Kučera 1995, Bozděchová 1997). V následující části se zaměříme na procesy (1.) ortograficko-ortoepické, (2.) morfologické a (3.) slovtvorněparadigmatické adaptace.

1. Ortograficko-ortoepická adaptace

Ortograficko-ortoepická adaptace zahrnuje dva procesy, adaptaci pravopisnou a adaptaci výslovnostní, které neprobíhají izolovaně, ale vzájemně se ovlivňují, přičemž postupně dochází k přiblížení pravopisné a výslovnostní podoby přejatých lexémů na základě fonologického pravopisného principu uplatňovaného v češtině. Dovězení tohoto procesu přibližování bývá známkou pokročilejšího stupně integrace přejímek.

Vzhledem k tomu, že většina přejatých slov v současnosti pochází z angličtiny, je třeba připomenout, že u anglicizmů bývá mezi grafickou a zvukovou podobou velký rozdíl. Tento rozdíl, jak uvádí např. Tejnor (1979), se v češtině buď odstraňuje, a to jednak ustálením výslovnosti podle grafické podoby (*foťbal*), jednak úpravou grafické podoby ve shodě s ustálenou výslovností (*džentlmen*), nebo se ponechává (*blues*). V minulosti se v různých obdobích přistupovalo k řešení vztahu mezi výslovností a pravopisem u anglicizmů různě, přičemž Pravidla českého pravopisu z roku 1957 upřednostnila počestování pravopisu podle výslovnosti (viz Kučera 1995). V posledních letech, jak píše Kučera, „tendence k počestování sice stále ještě působí, ale není už zdaleka tak výrazná jako dříve“ (s. 81).

Anglicizmy obsažené v nové lexikální vrstvě tento **odklon od ortograficko-ortoepického počestování** potvrzují. Ukazuje se, že akceptování původní pravopisné podoby a výslovnostní podoby velmi blízké původní výslovnosti u anglických přejímek je pro dnešní jazykovou situaci příznačné. Je to dáno vzrůstajícím počtem mluvčích s velmi dobrou znalostí angličtiny a také velkým přílivem anglicizmů. Za této jazykové situace zřejmě zachovávání autentického

pravopisu u přejímaných slov usnadňuje uživatelům jazyka identifikaci cizího pojmenování, které není ještě zcela uzualizované, což se týká zvláště slov s výrazně odlišnou zvukovou a grafickou podobou, jako např. *outsourcer* [autsórskr], *unplugged* [anplagd], *decision maker* [dysižn mejkr] apod. Dílčím způsobem přispívá pravděpodobně k udržování původní pravopisné podoby anglicizmů také „jiná distribuce fonémů v angličtině. Do spisovného textu se dostávají skupiny hlásek, které mají neobvyklý, nezřídka dokonce i expresivní charakter“ (Tejnor 1979, s. 209). Příznaková je z tohoto hlediska zejména hlásková kombinace [ej], která připomíná obecnou češtinu, např. ve slovech *screensaver* [skrínsejvr], *pace-maker* [pejsmejkr], *public relations* [pablik rílejšn] apod. Ústup tendence k hláskovému počestování anglicizmů se v poslední době výrazně projevil též návratem k původní podobě anglického formantu *-ing*. Vlivem výslovnosti neznělého *k* [-injk] v nominativu singuláru se dostávala dříve výslovnost *s* [k] i do jiných pádů a odvozených slov, což se odrazilo v tendenci k pravopisné adaptaci koncového *g* na *k* (*trénink*, *dispečink* aj.). V současnosti se projevuje tendence opačná – zachovává se původní podoba anglického formantu, což se projevuje výslovností *s* [g] v nepřímých pádech a v odvozených slovech (srov. např. *marketing* – *marketingu*, *marketingový*; *carving* – *carvingový*, *carvingy*). Kučera (1995, s. 77–78) dokonce uvádí, že se začíná u slov jako *briefing*, *leasing* v českých projevech objevovat anglická výslovnost se zadopatrovým *n* [-in].

Přestože mnoho současných přejímek setrvává v původní hláskové podobě, přece jen u řady cizích slov ortograficko-ortoepická adaptace probíhá. **Pravopisné adaptaci** podléhají zejména slova, jejichž výslovnostní a pravopisná podoba se příliš neliší. Pravopis se přizpůsobuje výslovnosti jednoduchými úpravami, jako je náhrada jednotlivých písmen (zejména *k* za *c*) nebo jednoduchých skupin hlásek a zjednodušování zdvojených písmen. Vznikají tak pravopisné varianty, např.: *scan* – *sken*, *sitcom* – *sitkom*, *drive* – *drajv*, *time* – *tajm*, *briefing* – *brífink*, *dread* – *dred*, *fleece* – *flís*, *ganja* – *gandža*, *lodge* – *lodž*, *controlling* – *kontroling* aj.

Výslovnostní adaptace se projevuje především obvyklou modifikací odlišných anglických hlásek, jako jsou hlásky označované písmeny *th*, *q*, *w*, nepřízvučné *r*, široké *e* [æ] (psané *a*), nepřízvučný vokál [ə] nebo dlouhý vokál [ɜ:], přesunem přízvuku na první slabiku, ztrátou aspirace souhlásek *k*, *p*, *t* a neznělou výslovností znělých souhlásek na konci slov – srov. např. *backpacker* [bekpekr], *burnout* [bernaut], *carving* [kárvinjk], *promotion* [promoušn], *thriller* [tríler], *thrash* [treš], *squat* [skvot], *squash* [skvoš], *Windows* [vindous] apod. Ani náhrada odlišných anglických hlásek však není absolutní, např. je-li *th* před samohláskou, jako ve výrazech *the best of*, *think-thank* apod., realizuje se zřejmě většinou původní anglická výslovnost. Kromě toho výslovnostní adaptace některých anglicizmů neprobíhá vždy v souladu se zásadami, které pro náhrady cizích hlásek uvádí Česká výslovnostní norma (Hůrková 1995) – např. angl. morfém *work* se běžně vyslovuje [vork] místo [verk]. Grafická podoba totiž mnohdy ovlivňuje výslovnost

³ Furdík hovoří o procesech *transfonemizace*, *transortografizace*, *transmorfemizace*, *transmorfologizace*, *transsémantizace*, *transderivace* a *transkolokace*.

lexémů, což se projevuje rozkolísanou výslovností a vznikem výslovnostních variant – *banner* [benr, baner], *broker* [broukr, broker], *entertainer* [entrtejn, -tajnr], *folder* [fouldr, foldr], *forward* [-ver-, -var-], *gambling* [gem-, gam-], *holding* [holdy-, houldy-], *messenger* [mesindžr, mesendžr], *package* [pekidž, pakidž], *raver* [rejvr, raver], *warez* [vérz, varez]. Rozkolísaná výslovnost může vést i ke vzniku lexikálních variant, jako v případě lexémů *workoholik* / *workholik* / *workaholik* (z anglického *workaholic*).⁴

2. Morfologická adaptace

Morfologická adaptace je proces, v jehož průběhu se forma přejímaných lexémů podle potřeby transformuje, přizpůsobuje pomocí takových prostředků (tvarotvorných a slovotvorných formantů), jimiž se v češtině vyjadřují kategorie slovních druhů a další morfologické kategorie, které jsou s příslušnými slovními druhy spojeny. Na nejnižším stupni integrace jsou z tohoto hlediska přejímané lexémy, jejichž forma je po morfologické stránce původní, zcela nezměněná. Jsou to výhradně nesklonné lexémy jmenného charakteru, protože slovesa jsou vždy kmenotvorně a tvaroslovně zformovaná. Vzhledem k převažujícímu množství anglicizmů je třeba na tomto místě poznamenat, že analytický charakter angličtiny⁵ morfologickému formování anglicizmů v češtině v zásadě nebrání, naopak jej spíše usnadňuje⁶, neboť umožňuje brát mnohé anglické výrazy v celku za tvarotvorné základy, z nichž v řeči vznikají konkrétní slovoformy pouhým přidáváním tvarotvorných, popř. slovotvorných formantů určitého deklinačního nebo konjugačního paradigmatu.

A. Podstatná jména

Morfologická adaptace většiny přejímaných substantiv – apelativ probíhá obvyklým způsobem podle zakončení v nominativu singuláru (viz MČ 2), a to často hned v počáteční fázi přejetí. Tato substantiva se přiřčení k určitému deklinačnímu paradigmatu a jeho prostřednictvím pak vyjadřují morfologické kategorie pádu, čísla a rodu. Zcela bezproblémově se adaptují substantiva příslušející k některému už stabilně přejímanému slovotvornému typu, např. pojmenování osob s formantem *-er* (*dealer*) se skloňují podle vzoru pán, neživotná pojmenování s formantem *-er* (*pager*) podle vzoru hrad a verbální substantiva s formantem *-ing/-ink* (*jogging*)

⁴ V podstatě první dvě varianty vznikly podle výslovnosti (náhradou / vypuštěním) nepřízvukného vokálu [ə], třetí varianta byla ovlivněna grafickou podobou. O vlivu dalších faktorů viz podrobně A. Rangelova 1996, s. 110–112.

⁵ Myslíme tím tu skutečnost, že angličtina v nesrovnatelně menší míře než flektivní čeština využívá deklinačních a konjugačních formantů.

⁶ Srov. s jazyky s rozvinutou flektivností, jako je latina nebo řečtina (k tomu viz MČ 2, 1986, s. 335).

rovněž podle vzoru hrad. Ale i mnohá další substantiva se díky svému zakončení snadno přizpůsobují – např. (následující příklady reprezentují jednotlivé deklinační typy): *skinhead* se skloňuje podle vzoru pán, *jackpot* podle vzoru hrad, *squash* podle vzoru stroj, *kouč* / *coach* podle vzoru muž, *bingo* podle vzoru město, *tonfa* podle vzoru žena, *pizzeria* podle vzoru růže, *lodge* / *lodž* podle vzoru píseň. I substantiva, která nemohou být zařazena k deklinačnímu paradigmatu podle zakončení v nom. sg. (např. pro svůj přirozený rod nebo pro zakončení, které je z hlediska češtiny neobvyklé), mají tendenci se skloňovat (srov. MČ 2) – *mafioso* se skloňuje stejně jako ostatní maskulina životná zakončená na *-o* podle vzoru pán, maskulina životná zakončená na nezvyklé samohlásky, jako *mentee*, *trainee*, *tamagoči* apod., se často skloňují připojováním zájmených koncovek. Slova zakončená na nevyslovované *-e*, jako např. *courseware* nebo *megastore*, mohou projít určitým obdobím nesklonnosti, popř. kolísání, než se morfologicky adaptují podle zakončení ve výslovnosti.

Přejímaná substantiva obsahující morfémy internacionální povahy bývají při převodu do češtiny adaptována úpravou těchto morfémů na podobu používanou v češtině. Šmilauer (1972, s. 131) hovořil v souvislosti s francouzskými přejímkami o „polatinštování francouzských slov“, Furdík (1994, s. 97) poukazuje na proces transmorfemizace, Dokulil a Kuchař (1977) zdůrazňují strukturovanost cizích slov a z tohoto hlediska sledují jejich slovotvornou adaptaci a Gazda (1989–90, s. 55) se zmiňuje o částečné morfologické substituci. V současné jazykové situaci lze zaznamenat především fungování určitých mechanismů pro adaptaci anglických sufixů, např.: zakončení typu *-ity* / *-ibility* / *-ikality* se transformuje na *-ita* / *-ibilita* / *-ikalita* (*utilita*, *kredibilita*, *technikalita* z angl. *utility*, *credibility*, *technicality*), *-ation* na *-ace* (*skarifikace* z angl. *scarification*), *-ization/-isation* na *-izace* (*viktimizace*, *kanibalizace*, (*masová*) *kastomizace* / (*masová*) *customizace* z angl. *victimization*, *cannibalization*, (*mass*) *customisation*), *-ics* (v názvech odvětví, činností apod.) na *-ika* (*kalanetika* z anglického obchodního názvu *Callanetics*), *-ure* na *-ura* (*adventura* z angl. *adventure*), *-ism* na *-izmus/-ismus* (*hacktivizmus* / *hacktivismus* z angl. *hacktivism*). Adaptace internacionálních sufixů v anglických slovech bývá často provázena pravopisným počestněním celého slova, zejména náhradou *k* za *c* [k] a zjednodušením zdvojených písmen. Rovněž přejímaná sousloví, kompozita a různé spojeniny obsahující lexikální komponenty internacionální povahy bývají do češtiny převáděny s přihlédnutím ke strukturovanosti pojmenování, a to tak, že části, jež mají v češtině ustálenou adaptovanou podobu, bývají počestňovány bez ohledu na podobu celku – mohou tak vznikat „hybridy“, srov. např.: u pojmenování *setkarta* z angl. *set card* byla druhá část *card* převedena na podobu *karta*; podobnou úpravou vzniklo pojmenování *e-kommerce* z angl. *e-commerce*, *e-byznys* z angl. *e-business*, *permakultura* z angl. *permaculture*, *preforma* z angl. *preform*, *ufokult* z angl. *ufocult*, *venture kapitál* z angl. *venture capital*, *field lakros* z angl. *field lacrosse*, *streetfotbal* z angl. *street football*, *beachvolejbal* z angl.

beach volleyball.⁷ Počešťování jednotlivých slovotvorných částí přejímaných LJ, ať už jde o celé lexikální komponenty, nebo o morfémy, probíhá většinou v počáteční fázi přejetí, zřejmě je provedeno hned při převodu do češtiny; existují však i případy postupné adaptace – např. anglické slovní spojení *gender studies* bylo nejprve přejato v původní podobě a časem se začala objevovat podoba *gender studia*; podobně k přejatému výrazu *spanglish* vznikla adaptovaná forma *špangličtina* a k *netiquette* forma *netiketa*.

Výrazně slovotvorně strukturované cizí lexémy bývají počešťovány též překladem jednotlivých lexikálních komponentů či morfémů. Vznikají tak kalky a polokalky, jako např. *go-go tanečnice* podle angl. *go-go dancer*, *etnohudba* / *etno hudba* podle angl. *ethno music*, *kyberprostor* podle angl. *cyberspace*, *kybersvět* podle angl. *cyberworld*, *kyberválka* podle angl. *cyberwar*, *přebankování* podle angl. *overbanking*, *samoléčba* podle angl. *self medication*, *telepráce* podle angl. *telework*, *znovuhratelnost* podle angl. *replayability* apod.

Určitou část přejímaných lexémů tvoří substantiva, která buď zůstávají trvale **neadaptovaná**, nesklonná, nebo prodělávají komplikovanější morfologický vývoj od nesklonnosti k deklinaci, doprovázený často kolísáním ve vyjadřování gramatických kategorií. Jsou to:

1. neživotná substantiva, která se v zakončení neshodují s žádným českým deklinacním typem, jako např. *fantasy*, *ikon-menu*, *know-how*, *love story*, *graffiti*, *cross country*, *talk show* / *talkshow*, *cybercafé*, *handsfree* / *hands-free*, *karaoke*, *shiatsu* / *šiatsu*, *pow-wow* / *powwow*. Gramatické významy vyjadřují prostřednictvím syntaktické struktury, tzn. tyto významy vyplývají ze syntaktické pozice a z tvaru kongruentních větných členů. V rámci syntagmatu mívají tato substantiva často střední rod, který se chápe jako neutrální (viz MČ 2), čímž je zároveň ve shodě s angličtinou vyjádřen protiklad k přirozenému rodu živých bytostí. Mnohdy je však volba rodu ovlivněna jinými faktory, zejména asociací⁸ s významově blízkými lexémy. Uplatňuje-li se více faktorů, jsou tyto lexémy rodově rozkolísané – srov. např.: *fantasy* (s./ž.), *know-how* (s./m.), *talk show* / *talkshow* (ž./s.);

2. neživotná substantiva, jejichž zakončení (ve výslovnosti) je nejednoznačné tím, že může směřovat ke skloňování v ženském i mužském rodě. Takovýto typ zakončení může bránit včasnému vytvoření paradigmatu. Rod se pak manifestuje pouze syntagmaticky a jeho volba může být ovlivněna různými dalšími faktory než jen zakončením substantiva (neutralitou středního rodu nebo asociacemi s významově blízkými lexémy). To může vést ke kolísání mezi několika rody a mezi nesklonností a užíváním tvarů. Typickým příkladem je substantivum *image*,

jehož oscilace mezi třemi rody je posílena různými možnými asociacemi, např. se slovy *vzhled*, *podoba*, *pověst*, *renomé*, *vizáž* atd., což se projevuje nesklonností i užíváním různých tvarů – dat. a lok. sg. *imagi*, instr. sg. *imagí*, *imagem*, instr. pl. *imagemi*. Podobně zakončený lexém *new age* je zatím doložen jako nesklonný ve středním rodě (jako *hnutí*) a v ženském rodě (jako *doba*; *hudba*). Lexém *home page* mívá ženský rod (jako *stránka*) a většinou se nesklonuje; postupně se však přece jen (v psaných textech) začínají objevovat některé tvary – lok. sg. *homepagi*, gen. pl. *homepageí*, lok. pl. *homepageích*. Lexém *message* je nejčastěji nesklonný v ženském rodě (jako *zpráva*), ale zaznamenali jsme i instrumentálový tvar mužského rodu *messagem*;

3. substantiva, u nichž se volba rodu nepodřizuje jejich zakončení. Do této skupiny patří v první řadě životná substantiva, jako *au pair* / *au-pair*, *showgirl*, *go-go girl*, *pin-up girl*, *barbie*, *playmate* a *yuppie*, která jsou od počátku jednoznačně rodově zařazena podle přirozeného rodu. V jeho rámci zůstávají nějakou dobu nesklonná a postupně jsou některá počešťována pomocí českých slovotvorných formantů – srov. např. *au-pair* – *au-pairka*, *barbie* – *barbína*, *playmate* – *playmatka*, *yuppie* – *japík*. Bez ohledu na zakončení však mohou být rodově zařazena i některá neživotná substantiva, a to především vlivem silné asociace s významově blízkými lexémy, zvláště pak vlivem domácích nebo již dříve zdomácnělých ekvivalentů – srov. např. *promotion* – *propagace*, *street fashion* – *móda*, *temporary help* – *pomoc*, *world music* – *hudba*, *muzika*, *home care* – *domácí zdravotní péče*, *hot line* / *hotline* – *horká linka*, *megastar* – *megahvězda*, *pornostar* – *pornohvězda*, *halfpipe* / *half-pipe* – *U-rampa* apod. Rodové zařazení pod vlivem asociace s významově blízkými lexémy se pak mnohdy dostává do střetu s tendencí ke skloňování podle zakončení, což vede opět k tvarové rozkolísanosti – srov. např. *site* (gen. sg. *situ* i neskl. ž.), *nickname* (gen. sg. *nicknamu* i neskl. s.) apod.;

4. substantiva s anglickou koncovkou *-s/-es*, kterou se v angličtině vyjadřuje plurál. V češtině se toto koncové *-s/-es* u substantiv vyskytuje ve dvou funkcích:

a) Šíří se jeho používání pro vyjádření tvaru množného čísla podle angličtiny, a to především u substantiv nesklonných (vedle forem bez koncového *-s/-es*) nebo u substantiv použitých příležitostně, v počáteční fázi přejetí ap. Tyto tvary implikují existenci jednotného čísla, jsou součástí opozice singulár – plurál (*talk-show* – *talkshows*, *showgirl* – *showgirls*, *mainframe* – *mainframes*, *skinhead* – *skinheads*). Srov. např.: *lidé chodí dál do kin na stokrát omlété schematické filmy a sledují televizní talkshows a game shows; hlouček asi deseti skinheads nevěřil svým očím; ale: jen v newyorských kanálech běží souběžně osmnáct různých talk-show; téměř tři roky se vleče trestní řízení se skinheady, kteří jsou odpovědní za smrt Roma Tibora Danihela*;

b) Je pevnou součástí lexémů užívaných v množném čísle, které neimplikují

⁷ O tendenci integrovat anglická ustálená slovní spojení do češtiny jako kompozita viz dále.

⁸ Asociace může být závislá na tom, v jakém konkrétním kontextu je slovo použito. Např. lexém *know-how* je většinou doložen ve středním rodě. V kontextu *dodržovat správný know-how při dietě* však navozuje asociaci s lexémem *postup*, což mělo vliv na volbu mužského rodu.

realizaci jednotného čísla. Tato substantiva označují souborné množství (často kolektiv lidí) a sémantický rys hromadnosti je obsažen v jejich významové struktuře: *skinheads, skins, rangers, rowdies, hools, ultras, all stars, oldies, dreadlocks, kangoo jumps, pampers, cornflakes, cookies, gender studies, public affairs*. Srov. např.: *skinheads* vznikli jako skupina bojující za práva dělnické mládeže; *gender studies* sledují sociální, sociálně psychologické a ekonomické rozdíly v postavení mužů a žen. Specifickou funkci přejatých substantiv s koncovým *-s/-es* vyjadřovat souhrnné množství lze doložit užíváním substantiva *skinhead*, u kterého se časem ustálilo vyjadřování množného čísla koncovkami českého skloňování (*skinhead – skinheadi*), ale pro kolektivní pojmenování se často volí forma *skinheads*.

Adaptace substantiv s anglickou plurálovou koncovkou *-s/-es* probíhá v závislosti na těchto dvou funkcích. Pro vyjádření opozice singulár – plurál se anglická koncovka nahrazuje českými koncovkami (např. *skinhead – skinheadi, mainframe – mainframy, skin – skini* apod.). Hromadná pojmenování se mohou adaptovat rovněž nahrazením této koncovky, někdy se však tato původní anglická koncovka stává pevnou součástí přejatých lexémů a české koncovky, popř. přípony se připojují až za ni – srov. např. *cornflakes – kornfleksy / kornfleky, chips (starší) – chipsy, pampers – pampersy, pampersky*.

Ve funkci substantiv se v češtině uplatňují také přejaté zkratky a zkratková slova (srov. stať Nové iniciálové zkratky).

B. Přídavná jména

Adjektiva cizího původu, jež jsou od počátku zformována českými sufixy, nelze jednoznačně považovat za adaptovaná přejatá adjektiva. Většinu z nich tvoří adjektiva relační, jež se formálně a významově vztahují k přejatým substantivům. Ta byla odvozena od přejatých substantiv v procesu jejich integrace (např. *fulltextový* od *fulltext*, *teleshoppingový* od *teleshopping*, *providerský* od *provider* apod., srov. též stať Nová adjektivní pojmenování). O adaptaci cizího adjektiva můžeme s jistotou mluvit jen v případě, že pro adjektivum není v češtině základové substantivum. Někdy však nacházíme pravděpodobné stopy vlivu angličtiny i na adjektivech, která by bylo zároveň možno chápat i jako relační, odvozená v češtině. Např. adjektivum *worldmuzikální* (k *world music*) bylo zřejmě inspirováno anglickým výrazem *worldmusical*; výraz *incestuózní* (k *incest*) vznikl pravděpodobně adaptací anglického *incestuous*, popř. latinského *incestuosus* na rozdíl od výrazu *incestózní*, který jsme rovněž zaregistrovali a který považujeme za odvozený v češtině; výraz *favoritní* se podle doložených kontextů na jedné straně vztahuje k substantivu *favorit*⁹ (srov. např. kontext *v tomto případě by kromě favoritní lucemburské šestice vstoupilo do EU rozhodně*

i Slovensko), na druhé straně však mnohé kontexty svědčí spíše o adaptaci anglického výrazu *favorite* (amer.) / *favourite* (angl.) ,oblíbený' (srov. např. kontext *Pavla Vařáková svou favoritní barvu určit nedokázala, zato prozradila oblíbené slovo*). Vliv angličtiny je však obtížně prokazatelný. Zrovna tak nelze automaticky předpokládat, že slovtvorně zformovaná relační adjektiva, jež mají v češtině nesklonné paralely, např. *gayské (hnutí) – gay (klub), secondhandové (oblečení) – secondhand (teplákové bundy)* apod., vznikla adaptací nesklonných přejatých adjektiv. Není totiž jasné, zda nesklonné výrazy užívané ve funkci substantiv a zároveň v přívlasktových pozicích je možno považovat za (přejatá) adjektiva. Podle našeho názoru jde o lexémy, jež nejsou po stránce slovnědruhové zcela vyhraněné (viz dále), a syntagmata, v nichž fungují jako přívlaskty (např. *gay klub, last minute zájezdy, squash centrum*), lze interpretovat i jako spojení podstatných jmen – srov. Kučera (1995, s. 78–79).¹⁰ Z tohoto hlediska považujeme slovtvorně zformovaná adjektiva *gayský, gayovský, lastminutový, squashový* apod. spíše než za adaptovaná přejatá adjektiva za adjektiva odvozená v češtině od přejatých podstatných jmen.

Větší část přejatých slov určených primárně pro adjektivní funkci tvoří adjektiva nesklonná, menší část pak adjektiva, která byla při převodu do češtiny slovtvorně upravena. Slovtvorné počesťování se uskutečňuje buď připojením české přípony k cizímu odvozovacímu základu (srov. *rezidentní* z angl. *resident* a rovněž *rezidentní* z angl. *residential*), nebo transformací cizího sufixu – např. sufixy *-able/-ible* se přetvářejí na *-abilní/-ibilní* (srov. *profitabilní* z angl. *profitable*, *kredibilní* z angl. *credible*), sufix *-ive* se přetváří na *-ivní* (srov. *incentivní* z angl. *incentive*).¹¹

Složená adjektiva bývají podobně jako složená substantiva přizpůsobována počesťováním celých komponentů: lexikální komponenty internacionální povahy se převádějí na podobu používanou v češtině, srov. např. *radiofrekvenční* z angl. *radiofrequency*, *paramilitární* z angl. *para-military*, nebo bývá stavba cizího slova napodobována – kalkována, např. *jednoprostorový* podle angl. *monospace*, *plnobarevný* podle angl. *full-colour*.

Mnohá přejímaná adjektiva se při převodu do češtiny nijak neupravují a zůstávají **nesklonná**, popř. procházejí morfologickým vývojem vedoucím ke vzniku slovtvorně adaptovaných podob. Primárně adjektivní platnost mají v češtině nesklonné přejaté výrazy (anglicizmy) následujících typů: slovtvorně nečlenitelná

¹⁰ Také Jedlička (1974, s. 135) ukazuje na příkladu *originál člověk* možnost dvojí synchronní interpretace podobných spojení – jako nesklonného adjektiva a substantiva (podobně jako *nóbl člověk*) a (spíše) jako přístavkového spojení dvou substantiv (podobně jako *mrcha člověk, potvora chlap*). Z jeho příkladu bohužel nevyplývá, je-li jeho interpretace závislá na tom, zda se tvar slova *originál* v daném spojení v nepřímých pádech mění, nebo zůstává stále stejný.

¹¹ Jde o cizí adjektiva vzniklá ze sloves.

⁹ *Favorit* (ASCS) sport. publ. ,předpokládaný vítěz (závodník, družstvo, dostihový kůň ap.)'.

kvalitativní adjektiva¹², např. *crazy, free, light, live, open, singl, cool, high, hot*; slova s neadaptovanými adjektivními sufixy, např. *user-friendly*; slovotvorně strukturované adjektivní LJ vzniklé v angličtině adjektivizací např. slovesných přičestí nebo různých předložkových spojení aj. syntagmat¹³, např. *unplugged, all-news, off-line, on-line, offshore, open-source* apod.; relační adjektiva, jejichž základová substantiva do češtiny přejata nebyla, např. *gypsy / gipsy (gypsy kapela, gypsy folk, gypsy punk), space (space loď, space model oblečení)*. K některým nesklonným adjektivům se postupně přitvářejí též slovotvorně adaptované formy, jako např. *off-linový, on-linový, offshorový, opensourcový*. Ve srovnání s dřívější situací však v současnosti nepozorujeme tendenci ke slovotvorné adaptaci nesklonných adjektiv „především v útvarech nespisovných“ (srov. Jedlička 1974, s. 135), jako tomu bylo u slov *fajnový* k *fajn*, *primovní* k *prima* apod. Adaptované formy anglických adjektiv, které jsou doloženy, nemají rys nespisovnosti, ani jsou-li přizpůsobeny též pravopisně (*onlajnový*). V některých případech se ale mohou lišit stylisticky – např. neadaptovaná podoba může mít výraznější terminologický charakter, jako např. u dvojice *offshore* – *offshorový*, srov. např.: *Zákon o offshore bankovníctví z roku 1996 stanoví, že offshore bankovníctvím – neohledně na to, zda je tato činnost vyvíjena na území Grenady nebo mimo Grenadu – se může zabývat pouze společnost založená na Grenadě v souladu se Zákonem o mezinárodních společnostech* vedle *Podniky začaly platit daně, rusko-britský ropný koncern TNK-BP srazil podpatky, stáhl činnost z offshorových fondů a vrátil se pod rodnou střechu*.

Ve funkci adjektiv se v češtině uplatňují také přejaté zkratky a zkratková slova (viz stať Nové iniciálové zkratky).

C. Nevyhraněná samostatná / nesamostatná slovní platnost a slovnědruhá funkce morfologicky neadaptovaných přejímek

Z toho, co bylo zatím řečeno, vyplývá, že se v češtině uplatňují morfologicky bezpříznakové přejímky, tj. především anglicizmy, které morfologickými prostředky nevyjadřují rozdíl mezi substantivem v bezpříznakovém tvaru, adjektivem a pří-

¹² Pokud v češtině existují substantiva stejné formy, jde o substantiva, která vznikla v angličtině sekundárně – substantivizací adjektiv. Relační adjektiva, která mohou být od nich v češtině odvozena, mají pak jiný význam než původní adjektiva, do češtiny přejatá. Srov. např. adjektivum *singlový* – relační adjektivum utvořené od přejatého substantiva *singl* (z angl. *single*), které je zaznamenáno už např. v SSJČ a v 1. vyd. ASCS (1995) – s nesklonným adjektivem *singl* (původem anglické jakostní adjektivum *single*), které je uvedeno v SN 1 (*singl počítač, singl matka*).

¹³ Nepatří sem přejaté výrazy substantivní platnosti užité v přívláskové pozici, jako např. *public relations (agentura)*. Pokud se výrazy jako *unplugged, offshore* vyskytují též v substantivní pozici, jde o substantivizovaná adjektiva, jako např. *unplugged* ve významu „provedení skladby, písne ap. charakteristické zvukem hudebních nástrojů, které nejsou napájeny nebo zesilovány elektrickým proudem; taková jejich výsledná podoba“ (SN 2).

slovcem a mezi morfémem a samostatným slovem. Tato skutečnost způsobuje problémy při interpretaci funkce přejímek použitých v rámci českého syntagmatu:

1. Ve funkci substantiv se uplatňují přejaté celky, které bývají chápány jednak jako sousloví a jednak jako kompozita, např. *hot line / hotline, talk show / talkshow, crash test / crash-test, hot dog / hotdog, soap opera / soap-opera, second hand / second-hand / secondhand*. Mezi ustálenými slovními spojeními typu substantivum s blíže určujícím přívlástkem a kompozity vzniklými z těchto spojení není totiž pevná hranice. V angličtině probíhá neustálý proces přechodu takovýchto slovních spojení v kompozita, což se projevuje rozkolísaným pravopisem (psaním zvlášť, se spojovníkem nebo dohromady). Toto rozkolísané psaní se přenáší i do češtiny. V češtině se dle všeho tendence chápat tato sousloví jako kompozita projevuje ještě silněji, a to zřejmě právě proto, že původní adjektivum v tomto slovním spojení zůstává slovotvorně neadaptované, nesklonné, a touto svou formou se blíží spíše komponentu složeného substantiva.

2. V přívláskových pozicích se uplatňují tvarově bezpříznakové přejaté výrazy, jejichž slovnědruhá funkce je nejasná. Z velké části se jedná o primárně substantivní LJ, které jsou v textu použity jako atributy, determinující jiné substantivum, např. *gay klub, squash centrum, grunge kapela, jungle party, offroad trh, oldies rádio, trainee programy, wellness studio* apod. Těmito atributy je vyjádřen široce vztahový význam, čímž mají blízko ke vztahovým adjektivům, ale morfologicky není jejich adjektivizace signalizována.¹⁴ Nevyhraněná slovnědruhá funkce je zvláště patrná u sousloví ve funkci atributů, u nichž nebývá graficky (spojovníkem nebo psaním bez mezery) naznačeno, že tvoří nejen sémanticky, ale i formálně jeden celek, např. *second hand (přístroje), public relations (agentura), public affairs (agentura), last moment (nabídka)* apod. Blíže k substantivní funkci mají přejaté výrazy v takových přívláskových pozicích, které lze interpretovat jako nominativ jmenovací. Jde o spojení jako *acid jazz styl* (tj. styl zvaný acid jazz), které můžeme nahradit pouhým *acid jazz*, nebo *blue chip akcie* (tj. akcie typu blue chip), které lze nahradit pouhým *blue chip* – srov. např. *fast food jídla, grunge móda, halfpipe rampa, hand-held počítač, chill-out prostor, jungle hudba, last minute zájezd*. Příznačným rysem nominativu jmenovacího je možnost použití atributivního výrazu jak v antepozici¹⁵, tak v postpozici, např. *handsfree sada / sada handsfree* apod.

Kromě výrazů substantivní povahy se v přívláskových pozicích objevují též přejatá syntagmata, v nichž je zachován syntaktický ráz původního jazyka, jako např. *programy on demand umožní divákovi zvolit si z nabídky film, kdy bude chtít*;

¹⁴ Daneš (1985, s. 180) hovoří o „slovosledné adjektivizaci“.

¹⁵ Na uplatňování antepozice nominativu jmenovacího v češtině upozorňuje Kučera (1995, s. 78) a tento jev připisuje vlivu angličtiny.

jednodušší síť pracují na systému peer-to-peer; předčasný start je penalizován stop and go trestem. Z morfologického hlediska jsou tyto přejímky zcela nepřizpůsobené.

3. Funkce některých přejímek je nevyhraněná v tom smyslu, že není jasné, zda jde o a) volně spojitelná nesklonná adjektiva, b) volně kombinovatelné morfémy, nebo jen c) lexikální elementy vázané na přejatá sousloví či kompozita, srov. např. *soft hudba, soft bigbeat, softerotický, softsexfilm, soft porno / soft-porno / softporno, softrock; teen pořady, teen horor / teen-horor / teenhoror, teen komedie / teen-komedie / teenkomedie, teen-generace / teengenerace, teen-idol / teenidol*.

4. Nesklonnost umožňuje používat přejatá lexémy jako příslovce. Důsledkem může být nejasná slovnědruhá funkce. Z některých syntaktických pozic totiž nevyplývá, je-li nesklonný lexém substantivem, adjektivem, či příslovcem. Např. slovo *soft* v pozici *hrát bigbít, ale soft* by mohlo být chápáno jako příslovce i jako adjektivum v eliptické konstrukci – s elipsou substantiva *bigbít*; slovo *cash* v pozici *platit své závazky cash* by mohlo být chápáno jednak jako příslovce a jednak jako substantivum v instrumentále vyjadřujícím prostředek (*platit hotově – platit hotovostí, penězi* apod.).

D. Slovesa

Na rozdíl od substantiv a adjektiv se všechna slovesa cizího původu přizpůsobují české tvaroslovné soustavě. Jejich morfologická adaptace nemůže proběhnout postupně, v určitém časovém rozmezí, ale je pro použití slovesa v češtině nezbytným předpokladem. Její podstatou je zařazení cizího lexikálního prvku do kategorie sloves. Adaptační mechanismus tedy spočívá ve změně slovesného paradigmatu, pokud za východisko pokládáme cizí sloveso¹⁶, popř. v nabytí tvaroslovného paradigmatu, pokud za východisko pokládáme cizí morfém nebo cizí lexikální prvek bez kategoriálního příznaku (např. angl. *scan, raft* v základním tvaru, bez kontextu).¹⁷ Velká část původem cizích sloves nově se objevujících v české slovní zásobě je součástí slovotvorných skupin společně s přejatými substantivy (srov. angl. *scan* verb. – *scan* subst. – *scanning* – *scanner* :: čes. *skenovat / scanovat – sken / scan – scanning – skener / scanner*). Tato substantiva se stejnými

¹⁶ Vycházíme z toho, že i anglické sloveso je nositelem kategoriálního příznaku. H. Marchand (1967, s. 19) to dokládá na slovesu *clean* takto: „fektivními formami jako *he clean-s, he clean-ed* a používáním v neadjektivních pozicích jako *he is cleaning the room* se sloveso *clean* liší od adjektiva *clean*“.

¹⁷ Srov. M. Dokulil (1982, s. 262): Dokulil rozlišuje různé druhy slovnědruhových převodů (ovšem v rámci téhož jazyka) – *konverzi* („typ mezislovnědruhového převodu, popř. i přechodu, při němž základní morfologická kategorie – nominativ, infinitiv – zůstává stejná v slově výchozím i výsledném“), *transflexi* („při změně tvaroslovného paradigmatu“), *deflexi* („při ztrátě tvaroslovného paradigmatu“) a *aflexi* („při nabytí tvaroslovného paradigmatu“).

kořenými morfémy vytvářejí zřejmě určité formální a sémantické zázemí při flektivizaci cizích sloves, popř. při verbalizaci cizích morfémů: formování slovesa je tedy podepřeno uvědoměním si motivačního vztahu mezi slovesem a substantivem. U některých sloves můžeme dokonce pozorovat formální rysy, jimiž se liší od původních sloves a naopak shodují s některými přejatými substantivy – např. zdvojená koncová souhláska slovotvorného základu sloves *joggovat, mobbovat* je pravděpodobně výsledkem vlivu substantiv *jogging, mobbing*¹⁸, sloveso *manažovat* se zase výslovnostní a pravopisnou podobou spojuje se starším přejatým substantivem *manažer*. Vzhledem k tomu, že mechanismus morfologické adaptace cizího slovesa se nijak neliší od mechanismu odvozování českých sloves od jmen bez použití předpony, tj. přechodem z jednoho tvaroslovného paradigmatu do druhého (srov. MČ 1, s. 405–406), je v mnohých případech nemožné rozlišit, zda jde o adaptované anglické sloveso, nebo o sloveso derivované v češtině od přejatého substantiva (srov. např. angl. *raft* subst. – *raft* verb. :: čes. *raft* – *raftovat*, angl. *benefit* subst. – *benefit* verb. :: čes. *benefit* – *benefitovat*). Slovesa cizího původu se zařazují téměř univerzálně ke konjugačnímu typu *-uje/-ova*¹⁹, ke vzoru *kupovat*, např. *scanovat, raftovat, bikovat, joggovat, lobbovat, skateboardovat, brandovat, carvovat, chatovat, masterovat, mentorovat, scrollovat, spamovat* apod. Jiné konjugační typy se uplatňují zřídka a mohou být stylově příznakové: např. sloveso *snowboardit* (vedle *snowboardovat*) a slangové výrazy *konektit se – nakonektit se* (vedle *nakonektovat se*) mají kmenotvorné přípony *-í/-i-* a časují se podle vzoru *prosit*; slovesa *klikat – kliknout* vznikla začleněním angl. *click* ke dvěma konjugačním typům pomocí kmenotvorných přípon *-ne/-Ø* a *-á/-a-*, tj. stejným způsobem jako česká slovesa citoslovečného původu, jež imitují zvuky; kmenotvornou příponu *-ne/-Ø* mají i další tzv. okamžitá slovesa (viz např. MČ 2, s. 187), jako *hacknout, cracknout, leasnout, mailnout*, která jsou typická pro neformální mluvené projevy a slang.

Slovesa cizího původu, u nichž existuje možnost paralelních pojmenovacích impulzů (stimulace cizím jazykem i přejatým lexémem), mají výraznou převahu. Jsou ovšem doložena rovněž slovesa s cizími morfémy, která pokládáme za odvozená v češtině, např. *manažerovat, lídrovat / leaderovat, providerovat, skenerovat / scannerovat, joggingovat, marketingovat*²⁰, a na druhé straně slovesa, která jsou podle všeho výsledkem přímé adaptace cizích sloves (srov. studii Nová slovesná

¹⁸ V angličtině dochází u sloves jako *jog, mob* ve tvaru na *-ing* ke zdvojení koncového souhláskového grafému před tímto sufixem.

¹⁹ Ve shodě s MČ 2 uvádíme vždy (tj. též dále) kmenotvornou příponu přítomného kmene (podle 3. os. sg. ind. prez.) a infinitivního kmene (v příčestí činném, tzv. l-ovém).

²⁰ Srov. H. Marchand (1967, s. 18): „Transponovaná slova (*polar, writer, writing*) nemohou být znovu užita tak, aby vyjadřovala stejný slovní druh jako *pole* a *write*...“ Je tedy zřejmé, že např. sloveso *manažerovat*, odvozené od substantiva *manažer*, nepochází z angličtiny. V angličtině mu odpovídá sloveso *manage*, z něhož bylo odvozeno substantivum *manager*.

pojmenování). O přímo adaptovaném cizím slovese lze hovořit tehdy, není-li doloženo přejaté slovo, jež by mohlo být slovotvorným východiskem pro jeho zformování – např. sloveso *bootovat* je nepochybně přímo adaptované anglické sloveso *boot*. Takovéto případy prokazatelné přímé adaptace jsou zajímavé, neboť ukazují, že se k ní nepoužívají pouze kmenotvorné přípony, ale v některých případech též předpony. Např. přímou adaptací anglického slovesa *connect*²¹ vznikla vidová dvojice *nakonektit se* – *konektit se* a pravděpodobně *nakonektovat se* – *konektovat se* (nedokonavé sloveso *konektovat se* nemáme zaregistrováno). Vznikla tak dokonavá slovesa, která bychom stěží mohli považovat za odvozená, protože jim nepředcházela bezpředponová slovesa *konektit se*, *konektovat se*, která by fungovala jako obouvidová. Někdy český předponový morfém koreluje s určitým morfémem původního slovesa. Např. anglická frázová slovesa *log in*, *log on* a *log out*, *log off*, vyjadřující pomocí adverbii směřování k něčemu, dovnitř (*on*, *in*) nebo naopak od něčeho, ven, pryč (*off*, *out*), byla přizpůsobena kmenotvornou příponou *-uje/-ova-* a předponami, které postihují význam zmíněných anglických adverbii – na základě anglických sloves *log on*, *log in* vznikla česká slovesa *přilogovat se*, *zalogovat se* a *nalogovat se* a sloveso *logovat se* pro vyjádření nedokonavosti. Na základě anglických sloves *log out*, *log off* vzniklo české sloveso *odlogovat se*. Výběr předpon byl pravděpodobně ovlivněn českými významově blízkými slovesy.²²

Nutnost přizpůsobit přejímaná slovesa českému morfologickému systému hned při prvním použití se netýká kategorie vidu. Většinou se očekává, že vytváření vidových korelací bude mít charakter postupného procesu, neboť předpokládá odvozování nových sloves. Nová vrstva slov však ukazuje, že **vidová adaptace** probíhá velmi rychle, v některých případech v podstatě okamžitě.

Některá slovesa můžeme považovat za vidově adaptovaná hned od počátku jejich existence. Jsou to slovesa, jejichž sémantický charakter je předurčuje k tomu, aby fungovala mimo vidové korelace, tj. jen jako nedokonavá, např. *gamblovat*, *chatovat*, *wapovat* apod. Typickou skupinu zřetelně nedokonavých sloves tvoří slovesa se všeobecným významem ‚sportovat‘ (srov. Horecký, J. – Buzássyová, K. – Bosák, J. a kol. 1989, s. 161), jako *joggovat*, *jumpovat*, *raftovat*, *skateboardovat*, *snowboardovat* / *snowboardit*, *carvovat*, *zorbovat* atd. Jsou to slovesa, jež vyjadřují pohyb jako nelineární, rozčleněný, tedy způsobem tzv. nedeterminovaných sloves pohybu (srov. MČ 2, s. 186). Slovesa, která byla při přejetí do češtiny zformována nejen kmenotvornou příponou *-uje/-ova-*, ale zároveň i předponou, jsou rovněž vidově jednoznačná, a to dokonavá, stejně jako slovesa přizpůsobená zdokonavující kmenotvornou příponou – viz výše.

²¹ I když je zde určitá možná opora v substantivu *konektivita*, nepovažujeme je za východisko pro zformování slovesa.

²² Srov. např. podobné významové rysy u sloves *hlásit se*, *přihlásit se*, *odhlásit se*, *nahlásit se*; *zapojit se*, *připojit se*, *napojit se*, *odpojit se*.

Jiným případem jsou přejatá slovesa, která jsou zformovaná pouze kmenotvornou příponou *-uje/-ova-* a jejichž sémantický charakter nevylučuje vytváření vidových korelací. Ta jsou vidově bezpříznaková, což znamená, že nemají schopnost odlišit specifickými formálními prostředky dokonavost (příponou *-uje/-ova-* se v češtině tvoří slovesa nedokonavá), a proto se používají k vyjádření nedokonavosti i dokonavosti děje a často ani z kontextu nevyplývá, je-li slovesem vyjádřena dokonavost, či nedokonavost. Srov. např.: *stranou nezůstali ani hudebníci, kteří pilotní singl Barrel Of A Gun remixovali* (ned. i dok.); *jste-li úspěšná podnikatelka, či restituentka, napište nám do redakce svou adresu, faxujte nebo e-mailujte* (ned. i dok.); *kolik vašich hráčů jste draftovali do Calgary Flames?* (dok.) vedle *když jsme toho hokejistu před dvěma roky draftovali, tušili jsme, že je dobrý* (ned. i dok.); *váš počítač by bylo nutno updatovat* (dok.) vedle *toto číslo bude mimořádné tím, že přes sobotu a neděli ho budou updatovat* (ned.); *jaké jsou předpoklady počtu uživatelů, kteří budou upgradovat své stávající verze na Windows 95* (ned.) vedle *tento model lze při budoucím růstu požadavků upgradovat ve vyšší typ* (spíše dok.). Vidová adaptace těchto sloves spočívá ve vytváření dokonavých protějšků prefixací (čímž se však původní slovesa nemusí nutně omezovat jen na vyjadřování nedokonavosti²³). Vznikají tak vidové korelace jako *resetovat* – *zresetovat*, *restartovat* – *zrestartovat*, *monitorovat* – *zmonitorovat*, *remixovat* – *zremixovat*, *masterovat* – *zmasterovat*, *skenovat* – *oskenovat*, *skenovat* – *naskenovat*, *draftovat* – *vydraftovat*, *mailovat* – *zamailovat*, *sponzorovat* – *zasponzorovat* apod. Prefigování sloves však samozřejmě nemusí být motivováno pouze potřebou vyjádřit dokonavost či nedokonavost děje, předponami se mění často i sémantické rysy sloves – viz studie Nová slovesná pojmenování.

3. Slovtvorněparadigmatická adaptace

3.1. Rozvoj slovtvorných vztahů u přejatých lexémů

Slovtvorněparadigmatická adaptace je proces postupného rozvíjení slovtvorných vztahů přejatých lexikálních jednotek (dále LJ) k dalším LJ. Uvnitř systému české lexikální zásoby mohou být přejaté LJ vázány slovtvornými vztahy a) k LJ přejatým nezávisle na nich (v minulosti, současně, popř. v budoucnu); b) k LJ, které byly přejaty společně s nimi (ve vzájemné závislosti); c) k nově utvořeným LJ, jejichž vznik samy motivovaly.

Řada přejatých LJ nemá doloženy slovtvorné vztahy k dalším LJ. Tyto slovtvorně izolované lexémy označují nejčastěji různé nové, přejaté reálie, např. *bingo*, *gofry*, *jackpot*, *pow-wow* / *powwow*, *treadmill* apod. Mnohdy jsou to výrazy, jejichž užívání je omezeno na určitou komunikační oblast, např. *file*, *tablet*, *nerd*, *wallpa-*

²³ Jedlička (1974, s. 135) upozorňuje na „hojně vytváření dokonavých podob prefixací především v mluveném (hovorovém) jazyce a pak v těch funkčních sférách, v nichž se mluvené projevy uplatňují (ve sféře publicistické a populárně odborné)“.

per, *level* (z počítačové oblasti), *all-inclusive* / *all inclusive* (z oblasti cestovního ruchu), *casual*, *outfit* (z oblasti módy), *gypsy* / *gipsy* (z oblasti populární hudby), *hat-trick*, *treble* (v oblasti sportu), *share*, *testimonial* (v oblasti marketingu a reklamy) apod., nebo výrazy omezené na určitou sociální skupinu, které izolovaně pronikají zejména do publicistiky, jako třeba názvy drog *braun*, *ganja* / *gandža* nebo slangové výrazy *piece*, *toy* atd. Některé LJ mají sice kořenné morfémy shodné s dalšími přejatými lexémy, slovtvorná souvislost mezi nimi je však v češtině nezřetelná (srov. např. *fanzin* – *fandit*, *fanda*), zvláště spadají-li do různých sfér komunikace (srov. např. *booklet* / *buklet* / *bookleta* / *bukleta* – *zabukovat*; *keyboard* – *skateboard*), popř. mají-li odlišnou výslovnost (srov. např. *trainee* – *trénink*, *trénovat*).

Na rozdíl od těchto případů je doložena řada lexémů přejatých nezávisle na sobě, v nichž se vyskytují stejné kořenné morfémy v obdobných kombinacích s dalšími slovtvornými prvky, v obdobném významu. To podporuje vnímání slovtvorných vztahů u přejatých LJ, což napomáhá jejich integraci. Srov. např. *homebanking* – *home care* – *homeshopping* – *homeschooling* – *home office* – *homepage* – *homevideo* – *homework*; *hitmaker* – *imagemaker* – *ideamaker* – *decision maker* – *opinion maker* – *pacemaker* – *signmaker* – *troublemaker*; *shop* – *music shop* – *copy shop* – *videoshop* – *sexshop* – *pet shop* / *petshop* – *skate shop* / *skateshop* – *one-stop shopping* – *e-shopping* – *teleshopping* – *homeshopping* – *TV shopping* / *TV-shopping* – *shopping centrum* – *shopping mall* – *shopping park* aj.

Většinou se však nepřejímají izolované nebo vzájemně nezávislé LJ, ale spíše skupiny slovtvorně spjatých LJ. Nový pojmový obsah totiž často předpokládá jazykovou realizaci prostřednictvím lexikálních forem vyjadřujících různé kategoriální významy. Např. pro označení nového přístroje byl do češtiny přejat cizí lexém *skener* / *scanner*, zároveň s ním pro pojmenování činnosti, která se prostřednictvím přístroje vykonává, lexém *scanning* a verbální substantivum *sken* / *scan* s výsledkovým významem. Z potřeby adaptovat cizí pojmenování dané činnosti pro funkci predikátu v české větě vzniklo sloveso *skenovat* / *scanovat*. Uvedené lexémy jsou propojeny slovtvornými vztahy, které existovaly již v původním jazyce (v angličtině), a jejich kategoriální významy jsou vyjádřeny různými formami, lišícími se částečně též slovnědruhovou příslušností. Každý lexém z takovéto skupiny se může stát východiskem pro tvoření dalších slov.

Největší předpoklady stát se výchozími přejatými lexémy při vytváření a rozvíjení slovtvorných paradigmat uvnitř českého lexikálního systému mají **substantiva**. Běžně se přejímá několik substantiv téhož paradigmatu společně. Substantiva zastoupená v takových skupinách náleží k různým slovtvorným typům, srov. např. *hacking* – *hack* – *hacker* / *haker*; *lobby* – *lobbying*; *managing* – *management*; *paging* – *pager*; *raft* – *rafting* – *rafter*; *scanning* – *sken* / *scan* – *skener* / *scanner* apod. Také mnohá substantiva přejatá nezávisle na sobě jsou ve zřetelných slovtvorných vztazích. Jde o substantiva různých slovtvorných typů, kompozita a substantiva vázaná v souslovích, která mohla být přejata v různých časových úsecích. Existence společ-

ných částí umožňuje rozlišit jednotlivé morfémy a složky kompozit či slovních spojení. Srov. např. *manažer* (starší) – *managing*, *management* – *sales manager* – *brand manažer* / *brand manager*, *brand management* – *iterim manažer* / *iterim manager*, *iterim management* – *road manager* – *self-management* / *selfmanagement* – *time management* – *tour manager*; *snowboard*, *snowboarding*, *snowboarder* – *skateboard*, *skateboarding*, *skateboarder* – *board*, *boarding*, *boarder* – *heliboarding* / *helioboarding* – *kiteboard*, *kiteboarding*, *kiteboarder* – *mountainboard*, *mountainboarding* – *sandboard*, *sandboarding* – *skiboard*, *skiboarding* – *skimboard*, *skimboarding*, *skimboarder* – *wakeboard*, *wakeboarding*, *wakeboarder* – *boardercross* – *snowboard-cross* apod.

Přejatá substantiva se mohou stát základovými slovy pro odvozování dalších substantiv a tvoření kompozit, slov jiné slovnědruhové příslušnosti a různých slovtvorných řad. Díky slovtvorným vztahům k těmto jednotkám jsou pak pevněji zabudována do systému slovní zásoby. Nejvíce lexikálních jednotek se tvoří od skloňovaných substantiv. Ovšem i nesklonná substantiva mohou být slovtvornými motivanty: *know-how* – *know-howista*; *graffiti* – *graffitista*, *graffitář* / *grafitář*, *graffitářský* / *grafitářský*, *grafiták*, *grafitácký*, *graffitový*, *graffitimanie*; *Windows* – *windowsista*, *windowský*, *windowsovský*, *windowsový*, *windowsskeptik*. Skloňovaná substantiva jsou často základem početných slovtvorných svazků: *snowboard* – *snowboardový*, *snowboardař*, *snowboardák*, *snowboardista*, *snowboardistka*, *snowboardistický*; *klip* – *klipařit*, *zklipovat*, *klipotéka*, *klipový*, *klipově*, *klipovost*, *klipovitý*, *klipovitě*, *klipovitost*; *hamburger* – *hamburgerový*, *hamburgerizace*, *hamburgerizovat*, *zhamburgerizovat*, *hamburgerizovaný*, *hamburgermanie*; *thriller* – *thrillerácký*, *thrillerový*, *thrillerově*, *krimithriller*, *krimithrillerový*, *kvazithrillerový* apod.

Převzatá kompozita se mohou stát modelem pro tvoření dalších – např. podle modelu *workoholik* / *workholik* / *workaholik* byla utvořena kompozita *jablkoholik*, *čokoholik* / *čokoládoholik*, *stresholik*, *netholik*, *surfholik*. Převzatá sousloví někdy motivují univerbizovaná pojmenování: *heavy metal* – *hevík*; *second hand* – *sekáč*. Rovněž přejaté zkratky a zkratková slova bývají východiskem tvoření dalších slov: *CD* – *cédéčko*, *dvojcédečko*; *DOS* – *dosový*, *dosovský*, *dosista*; *PC* – *pécéčko* / *písíčko*, *pécéčkový* / *písíčkový*, *pécéčkář* / *písíčkář* (viz Nové iniciálové zkratky).

Tendence k rozvoji slovtvorného paradigmatu se u přejatých lexémů projevuje rovněž vyjadřováním různých slovnědruhových funkcí pouhým přesunem do různých syntaktických pozic. Jak již bylo uvedeno výše (viz morfologická adaptace), nesklonné lexémy v platnosti **adjektiv** se v češtině vyskytují společně se substantivy stejné formy. Jedná se buď o vztah mezi přejatými substantivy a týmiž lexémy konvertovanými do přívlastkové pozice (např. *fastfood* – *fastfood restaurace*), nebo o vztah mezi přejatými adjektivy a (prejatými) substantivizovanými adjektivy (např. *no-name počítač* – *pécéčkový noname*). Nesklonná pře-

jatá přídavná jména, popř. přejatá podstatná jména se dále často používají jako příslovce, tj. v syntaktické pozici příslovečného určení, např.: *chovat se free*; *psát free*; *mluvit live v rozhlas*; *album natočené live*; *databáze je zpřístupněna on-line*; *on-line zapojený terminál*; *turnaj se hraje play-off*; *žít singl* (z angl. *single*); *vypadat cool*; *gender orientované projekty*; *koncert se odehraje unplugged*.

Slovesa cizího původu, jak už bylo rovněž řečeno (viz morfologická adaptace), bývají od počátku svého výskytu v češtině slovotvorně spjata s přejatými substantivy. Mnohá tato substantiva mají formu, která je totožná s kořeným morfémem, popř. širším slovotvorným základem formovaného slovesa. Mohou to být substantiva motivující slovesa (v angličtině konvertovaná na slovesa), srov. např. *benefit* – *benefitovat*, *brand* – *brandovat*, *e-mail* – *e-mailovat*, *raft* – *raftovat*, *sampl* (z angl. *sample*) – *samplovat*, *skateboard* – *skateboardovat*, *spam* – *spamovat*, *tajm* / *time* – *tajmovat*, *snowboard* – *snowboardovat*, *snowboardit*, nebo dějová jména²⁴, např. *draftovat* – *draft*, *hackovat* – *hack*, *resetovat* – *reset*, *restartovat* – *restart*, často s významem výsledku děje, např. *remixovat* – *remix*, *updatovat* – *update*, *scanovat* / *skenovat* – *scan* / *sken*, popř. s významem místa děje, původce děje apod., např. *chatovat* – *chat*, *squatovat* – *squat*, nebo může jít o paralelní substantivum a sloveso, jež mají společné východisko, jako *klik* – *klikat*, *kliknout*. Slovesa cizího původu mívají dále slovotvorné vztahy s přejatými činitelskými názvy nebo názvy prostředků se sufixem *-er*, např. *squatovat* – *squatter*, *dealovat* – *dealer*, *bikovat* – *biker*, *cheatovat* – *cheater*, *scanovat* / *skenovat* – *scanner* / *skener*, *samplovat* – *sampler*, *mailovat* – *mailer*, a s verbálními substantivy s formantem *-ing/-ink*, např. *joggovat* – *jogging*, *jumpovat* – *jumping*, *lobbovat* – *lobbing*, *scanovat* / *skenovat* – *scanning*, *raftovat* – *rafting*, *samplovat* – *sampling*, *skateboardovat* – *skateboarding*, *bikovat* – *biking*, *carvovat* – *carving*, *gamblovat* – *gambling* (viz též dále).

Známkou vyššího stupně integrace původem cizího slovesa do českého lexikálního systému je jeho schopnost stát se východiskem pro tvoření dalších lexémů. Přejatá slovesa motivují často další, významově samostatná slovesa, např. *surfovat* – *dosurfovat*, *nasurfovat*, *odsurfovat*, *prosurfovat*, *prosurfovat se*, *zasurfovat*, *zasurfovat si*; *kliknout* – *nakliknout*, *odkliknout*, *překliknout se*, *ukliknout se*, *vykliknout (si)*, *zakliknout* apod. – srov. studii Nová slovesná pojmenování. Přejatá a od nich odvozená slovesa mohou být dále základem pro odvozování lexémů jiné slovně-druhovité platnosti, srov. např. *skenovat* / *scanovat* – *skenování* / *scanování*, *skenovací* / *scanovací*, *skenovaný* / *scanovaný*; *resetovat* – *resetování*, *resetovací*, *resetovatelný*; *samplovat* – *samplovací*, *samplování*, *samplovaný*; *surfovat* – *surfování*, *surfující*; *upgradovat* – *upgradovatelný*.

²⁴ Směr motivace mezi dějovými jmény a slovesy bývá někdy neprůhledný, proto jsme zvolili jednotné řazení, a to od slovesa k jménu.

3.2. Verbální substantiva s formantem *-ing/-ink*

Substantiva zakončená na *-ing/-ink*, jejichž zdrojem je angličtina, jsou v češtině známá již řadu let (např. *mítink*, *trénink*, *driblink* / *dribling*, *liftink* či *skipink*²⁵). V současnosti však zaznamenáváme takový kvantitativní nárůst těchto anglicizmů, že se nám jeví jako výrazný přejímaný strukturní typ, který si zaslouží hlubší analýzu. V jeho sémantice se jednak odráží poloslovesný a polojmenný charakter anglického gerundia²⁶, tj. slovesného tvaru s formantem *-ing*, a jednak jsou v ní obsaženy i významové posuny související s lexikalizací některých gerundií v angličtině v samostatně fungující slova – substantiva. To se projevuje sémantickou různorodostí „ingových“ substantiv v rámci dosti širokého spektra významů – od slovesných po substantivní, od abstraktních dějových po konkrétní. V mezích tohoto sémantického rozpětí se rýsují tři významové skupiny „ingových“ substantiv. Pro přesnost je třeba na tomto místě zdůraznit, že následující třídění se netýká celých lexémů, ale pouze jejich jednotlivých významů, to znamená, že příslušnost jednoho výrazu ke dvěma, popř. všem třem skupinám je možná a svědčí o jeho polysémii.

První významovou skupinu tvoří „ingová“ substantiva mající charakter syntaktických derivátů sloves. Ta bývají jádrem tzv. nominalizací²⁷, tedy jmenných transformátů vět.²⁸ Tyto sekundární syntaktické konstrukce mohou být přetvořeny na primární, větné formy, v nichž jsou „ingová“ substantiva transformována na slovesa. Například syntaktickou strukturu *kondici si udržoval každodenním joggingem* lze transformovat na konstrukci *kondici si udržoval tím, že každý den joggoval* nebo strukturu *při carvingu se člověk ocitá v euforii* lze transformovat do podoby *když člověk carvuje, ocitá se v euforii*. Sémantický obsah takto použitých „ingových“ substantiv si uchovává charakter predikátu. Takovýto „slovesný význam“ je obsažen ve významové struktuře např. substantiv *carving*, *jogging*, *lobbing*, *modelling* / *modeling* nebo *surfing*.

Právě schopnost transformace na slovesa implikuje i možnost vzniku konkurence u tohoto významového typu „ingových“ substantiv – tvoření podstatných jmen slovesných s formantem *-ní*. A tak vznikají dvojice synonym jako *carving* – *carvování*, *jogging* – *joggování*, *lobbing* – *lobbování*, *modeling* / *modelling* – *modelování* nebo *surfing* – *surfování*. Srov. např. kontexty: *při carvingu se člověk ocitá v euforii* vedle *nemusíte nutit lyži do carvování*; *kondici si udržoval každodenním joggingem* vedle *množí se fit studia, kde můžete při joggování na běžeckých trenažérech sledovat televizi*; *díky masivnímu lobbingu jejich odborů v parlamentu bitvu vyhráli* vedle *na schůzce přímo nezaznělo, že by jejím úkolem mělo být lobbování ve prospěch ČSOB*;

²⁵ Pravopisná podoba těchto výrazů je převzata z ASCS.

²⁶ Gerundium má schopnost uplatňovat se ve funkci typicky nominálních větných členů (může být podmětem, předmětem, postponovaným přívláskem i doplňkem).

²⁷ Nominalizované struktury, v nichž má cizí pojmenování děje formu „ingového“ substantiva, mohou předcházet užití verbálního pojmenování děje ve funkci větotvorné.

²⁸ K nominalizaci viz např. EŠČ, s. 285n.

ve svých sedmnácti letech má za sebou několik měsíců *modelingu* v Itálii a v Německu vedle přestala s *modelováním*, začala *filmovat*; za první hodinu *internetového surfingu* zájemce zaplatí 30 Kč vedle *vyhledávat data* *zdlouhavým surfováním* po Internetu.

Druhou významovou skupinu „ingových“ substantiv tvoří abstraktní názvy dějů, které nejsou pouhými přejatými syntaktickými deriváty sloves, ale významově samostatnými lexémy. Jsou to takové názvy, které jsou substantivizované již v angličtině (mohou to být i kompozita a lexikalizovaná slovní spojení, např. *armwrestling*, *bungee jumping*) a které nefungují jako sémantické predikáty. Např. syntaktická struktura *představujeme vám soukromou firmu, jejíž kmenoví zaměstnanci stáli u zrodu moderního ballooningu* u nás neumožňuje syntaktickou transformaci substantiva *ballooning* na sloveso, podobně jako není možné do funkce predikátu transformovat lexém *bungee jumping* v konstrukci *když byly liány nahrazeny gumovými lany*, vznikl *bungee jumping*. Rozlišování významů první a druhé skupiny je v souladu s přístupem K. Buzássyové, který uplatnila při analýze dějových jmen a deadjektivních substantiv s formantem *-ost'* (1982, 1993, 1999). Buzássyová upozorňuje na potřebu odlišovat lexikální deriváty od pouhých syntaktických derivátů v nominalizovaných strukturách. Zatímco syntaktická derivace je pouhou formální transformací lexému, lexikální derivace znamená i určitý sémantický posun (srov. Kuryłowicz²⁹, český překlad 1974). A právě takovýto posun můžeme pozorovat u „ingových“ substantiv druhé významové skupiny. Na rozdíl od substantiv první skupiny pojmenovávají děj, činnost bez zřetele k jejich dynamičnosti, k jejich průběhu. Označují spíše druh činnosti, např. druh cvičení, sportovní disciplínu, metodu činnosti, druh trestné činnosti, druh služby ap.³⁰ Takovýto význam mají např. substantiva *armwrestling*, *babysitting*, *ballooning*, *bodybuilding* / *body building*, *bossing*, *brainwriting*, *bungee jumping*, *catering*, *desktop publishing*, *face-lifting*, *gambling*, *homebanking*, *cheerleading*, *jogging*, *leasing*, *mentoring*, *mobbing*, *one-stop shopping*, *paging*, *paragliding*, *parasailing*, *rafting*, *rating*, *racketeering*, *signmaking*, *skateboarding*, *snowboarding*, *strečink*, *taping*, *tarzaning*, *teleworking*, *wakeboarding*, *wrestling* a další.

Absence příznaku dynamičnosti, který je charakteristický pro slovesa, mění u této významové skupiny „ingových“ substantiv možnosti vzniku konkurenčních vztahů. Místo podstatných jmen slovesných, která implikují ve svém významu existenci slovesa, se objevuje jiný typ synonym, a to dějová substantiva bez formantu³¹, např. *raft* vedle *rafting*, *snowboard* vedle *snowboarding*, *wakeboard* vedle *wakeboarding*, *bungee jump* vedle *bungee jumping*, *telework* vedle *teleworking*,

²⁹ Kuryłowicz nejenže rozlišuje syntaktickou a lexikální derivaci, ale přichází i s pojmem „dvouetapová derivace“, jejíž první fázi je syntaktická derivace (syntaktická substantivizace) a druhou fázi lexikální derivace (sémantická substantivizace).

³⁰ Mezi významy prvního a druhého typu je přibližně stejný rozdíl, jaký vyjadřují české výrazy *běhání* – (překážkový) *běh*; *skákání* – *skok* (vysoký).

³¹ Otázku, jak tato dějová substantiva bez formantu vznikají, ponecháváme stranou.

one-stop shop vedle *one-stop shopping* nebo *face lift* vedle *face-lifting* / *face lifting*. Srov. např. kontexty: *operaci obličejů – face lift*, *laicky vytahování*, *absoluuje v Ústavu lékařské kosmetiky v Praze* *podruhé vedle kosmetické operace jako face-lifting jsou finančně náročné*; *raft je pro nás nový sport*; *mistrovství světa v raftu vedle mistrovství v raftingu*; *nejatraktivnější zimní disciplínou je snowboard*; *světový pohár ve snowboardu vedle mistrovství České a Slovenské republiky ve snowboardingu*.

Další možný typ konkurence představují kalky. Kalkují se některá slovní spojení nebo (z nich vzniklá) kompozita typu *homebanking* / *home banking*, v jejichž struktuře lze rozpoznat substantivum zakončené na *-ing* a blíže určující přívlasek. Kalkováním vznikají slovní spojení, která konkurují anglickým výrazům, zvláště jsou-li terminologického rázu. Například je doložena koexistence výrazů *homebanking* / *home banking* a *domácí bankovníctví* nebo *phonebanking* / *phone banking* a *telefonní bankovníctví*. Srov. např.: *za phonebanking platíte v první řadě peníze Telecomu*, *v homebankingu se skrývají mnohem větší náklady*; *na podzim loňského roku rozšířila Bohemia své produkty o tzv. home banking neboli domácí bankovníctví*; *drobné bankovníctví zaznamenává vedle klasického „home bankingu“ či telefonního bankovníctví i obecný zájem o správu účtů přes Internet*. Jiným příkladem je výraz *homeschooling*, který se zpočátku používal spíše pro označení cizí reálie a později začal být vytlačován termínem *domácí vyučování*. Srov. např.: *jde o experiment, při němž chce úřad zjistit, zda a za jakých podmínek je možné povolit domácí vyučování neboli homeschooling*; *pozitivně hodnotí nový systém domácího vyučování specialisté a ministerstvo*.

Třetí významovou skupinu tvoří „ingová“ substantiva s nedějovými významy, které jsou výsledkem metonymického posunu abstraktního dějového významu směrem k významu výsledku, prostředku či místa děje, popř. výsledkem univerbizace.³² Průvodním znakem takového konkrétního významu je možnost použití plurálu. Srov. např. *dresink* / *dressink* (bohatý výběr salátů, *dresinků*, *chlazených nápojů*; *dresinky* *Spak*); *parking* (*parking* má mít podobu 152 garážových boxů a šedesáti volných parkovacích míst); *piercing* (*Eloy* má už několik měsíců *piercing* na pupíku – je to zlatý kroužek s malou kuličkou); *peeling* (podle druhu pokožky se může *peeling* nechat zaschnout; *nanést peeling*); *rating* (pro zadavatele a agentury jsou zajímavé především *ratingy* reklamního bloku); *styling* (vlasový *styling*, jak se dnes říká *skvělému účesu*, *si musíte obstarat doma*; *mezi nejnovější*

³² „Ingová“ substantiva s nedějovým významem mohou mít i jiný původ než ve verbálních substantivech, popř. v gerundi. Kromě gerundia se formantem *-ing* tvoří v angličtině další slovesný tvar, participium přítomné. Jeho lexikalizací vznikají verbální adjektiva, která bývají součástí ustálených slovních spojení přejímaných do češtiny nebo v češtině utvořených: *shopping mall*, *shopping centrum*, *trekkingové kolo*, *holdingová společnost* (srov. s angl. *holding company*). Univerbizací těchto slovních spojení vznikne rovněž substantivum s „ingovým“ zakončením. Srov. např. *trekking* ve významu *„trekkingové kolo“*, *holding* ve významu *„holdingová společnost“*.

vrtulníky patří dvoumetrový Bell 230, který si zákazníci získává atraktivním stylingem). I tato substantiva se mohou dostat do konkurenčních vztahů, ty však jsou spíše výjimečné. Jednou možností je konkurence mezi domácím lexémem utvořeným od přejatého slovesa a přejatým „ingovým“ substantivem, jako je tomu v případě lexémů *parkoviště* a *parking*, jiným případem je konkurenční vztah mezi (pravděpodobně) univerbizovaným lexémem *trekking* a zkráceným *trek* ve významu odpovídajícím sousloví *trekkingové kolo*.

Závěrem

Podle našeho mínění se ukázalo, že systém češtiny hraje dostatečně aktivní roli při přejímání cizích slov. V zásadě pozorujeme výraznou tendenci k adaptaci v rovině fonetické (výslovnost cizích fonémů se, až na některé výjimky, posunuje směrem k výslovnosti českých hlásek), v rovině morfologické (mezi přejímkami převládají substantiva, která se skloňují nebo směřují ke skloňování, mezi adjektivy cizího původu převažují odvozená nad nesklonnými a u sloves, která jsou po tvaroslovné stránce vždy přizpůsobená, lze zaznamenat sklon vytvářet vidové korelace) a v rovině slootvorné (slootvorné formanty se podílejí na morfologické adaptaci některých přejímek a přejatá slova se stávají východiskem systémových slootvorných procesů). Do značné míry je však oslabena tendence přizpůsobovat grafickou podobu přejatých slov českému, tj. fonologickému pravopisu, zvuková rovina je částečně ovlivňována cizími hláskovými kombinacemi a gramatického systému jazyka se do určité míry dotýkají přejímky, které nemají morfologický příznak slovního druhu nebo samostatného slova.

LITERATURA

- Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 1995. (ASCS)
 Bozděchová, I.: Vliv angličtiny na češtinu. In: F. Daneš a kol., Český jazyk na přelomu tisíciletí, Praha, Academia 1997, s. 271–279.
 Buzássyová, K.: Názvy dea a názvy vlastností v transpozici a nominační funkci. Jazykovedný časopis 33, 1982, s. 21–35.
 Buzássyová, K.: Nominalizační funkce abstraktních názvů vlastností. Jazykovedný časopis 44, 1993, s. 25–39.
 Buzássyová, K.: Opakovaná internacionalizace a problém identifikace morfologických a lexikálních jednotek. Jazykovedný časopis 42, 1991, s. 89–104.
 Buzássyová, K.: Súvzťahnosť pojmov transpozícia, syntaktická derivácia, nominalizácia ako reflex vzťahu tvorenia slov a syntaxe. In: Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand (Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim Internationalen Slawistenkomitee, Innsbruck 1999), Innsbruck 2000, s. 145–155.

- Daneš, F.: Faktor Rh // Rh-faktor // Rh faktor. NŘ 68, 1985, s. 176–182.
 Dokulil, M. – Kuchař, J.: Slootvorná charakteristika cizích slov. NŘ 60, 1977, s. 169–185.
 Dušková, L. a kol.: Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny. Praha, Academia 1994.
 Encyklopedický slovník češtiny. Praha, Nakl. Lidové noviny 2002. (ESČ)
 Filipec, J. – Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985.
 Furdík, J.: Integračné procesy pri lexikálnych prevzatiach. Jazykovedný časopis 45, 1994, č. 2, s. 95–100.
 Gazda, J.: Cizojazyčné neologismy v současné ruštině. In: Sborník prací FFBU, řada jazykovědná A 37–38, Brno 1989–1990, s. 53–60.
 Horecký, J.: Anglické slova na -ing v slovenčině. Kultúra slova 25, 1991, č. 10, s. 324–326.
 Horecký, J. – Buzássyová, K. – Bosák, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989.
 Hrbáček, J.: Citátové výrazy a jiné periferní lexikální prvky cizího původu v slovní zásobě češtiny. SaS 32, 1971, s. 26–34.
 Hůrková, J.: Česká výslovnostní norma. Praha, Scientia 1995.
 Jedlička, A.: Spisovný jazyk v současné komunikaci. Praha 1974.
 Kučera, K.: K nejnovějším vlivům angličtiny na český jazyk. In: Přednášky z XXXIV. a XXXV. běhu LŠSS, Praha, UK 1995, s. 77–82.
 Kuryłowicz, J.: Derivace lexikální a derivace syntaktická. Přeložila M. Attlová. In: Principy strukturní syntaxe I, skripta MFF UK, Praha 1974, s. 87–94.
 Marchand, H.: Expansion, transposition, and derivation. La Linguistique 1967, č. 1, s. 13–26.
 Martincová, O.: Na okraj konkurence slootvorných prostředků (U příležitosti životního jubilea M. Dokulila). SaS 58, 1997, s. 161–164.
 Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 1. Slovník neologismů. Praha, Academia 1998. (SN 1)
 Martincová, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Slovník neologismů. Praha, Academia 2004. (SN 2)
 Mluvnice češtiny 1. Praha, Academia 1986. (MČ 1)
 Mluvnice češtiny 2. Praha, Academia 1986. (MČ 2)
 Mluvnice češtiny 3. Praha, Academia 1987. (MČ 3)
 Rangelova, A.: Workoholismus a to ostatní. NŘ 79, 1996, s. 110–112.
 Skalička, V.: Typ češtiny. Praha, Slovanské nakladatelství 1951.
 Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1960–1971. (SSJČ)
 Šmilauer, V.: Nauka o českém jazyku. Praha, SPN 1972.
 Tejnor, A.: Anglicismy v češtině. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti, Praha, Academia 1979, s. 207–212.